

Pedagogical Contexts 2022, No. 2(19)
www.kontekstypedagogiczne.pl
ISSN 2300-6471, e-ISSN 2720-0000
s. 107–122
<https://doi.org/10.19265/kp.2022.2.19.363>

Magdalena Bełza-Gajdzica

<https://orcid.org/0000-0002-1316-6689>

Uniwersytet Śląski

magdalena.belza@us.edu.pl

UCZELNIA W DOBIE USTAWY O DOSTĘPNOŚCI – DOBRE PRAKTYKI W UNIWERSYTECIE ŚLĄSKIM

UNIVERSITY IN THE ERA OF THE ACCESSIBILITY ACT – GOOD PRACTICES AT THE UNIVERSITY OF SILESIA

Słowa kluczowe:
dostępność,
Ustawa o zapewnieniu
dostępności
osobom ze szczególnymi
potrzebami,
osoba studiująca
ze szczególnymi
potrzebami

Streszczenie: Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na zmiany w szkolnictwie wyższym, które dokonują się w kontekście wyzwań, jakie stanowi kształcenie dla studentów ze zróżnicowanymi potrzebami. Społeczne rozumienie niepełnosprawności niesie za sobą konieczność poprawy ich sytuacji, a Ustawa o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami motywuje uczelnie do zwiększania dostępności. Artykuł stanowi refleksję dotyczącą kształcenia studentów z niepełnosprawnościami oraz próbę odpowiedzi na pytanie o miejsce osoby ze szczególnymi potrzebami w systemie szkolnictwa wyższego. Ukazane zostały również dobre praktyki od lat realizowane na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach oraz aktualnie podejmowane działania na rzecz realizacji idei równych szans poprzez urzeczywistnianie założeń zapisanych w ustawie o dostępności.

Keywords:
accessibility,
Accessibility Act,
a student with
special needs

Summary: This article aims to highlight the changes in higher education that are taking place in the context of the challenges of educating students with diverse needs. Societal understanding of disability brings with it the need to improve the situation, and the Accessibility for Persons with Diverse Needs Act motivates universities to increase accessibility. This article reflects on the education of students with disabilities and attempts to answer the question of the place of a person with special needs in higher education system. It also presents good practices having been implemented for years at the University of Silesia in Katowice and current activities aimed at realizing the idea of equal opportunities by implementing the assumptions of the Accessibility Act.

Wprowadzenie

Dostępność to pojęcie, które w ostatnich latach na dobre wpisało się w dyskurs publiczny, a tym samym również w dyskurs naukowy obszaru pedagogiki specjalnej. Zgodnie z art. 9 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych dostępność jest umożliwieniem ludziom z niepełnosprawnościami samodzielnego funkcjonowania i całkowitego udziału w każdej sferze życia¹. Edukacja jest prawem każdego obywatela, a nawet obowiązkiem do momentu uzyskania pełnoletności. Jednak to zdobycie wyższego wykształcenia jest szansą na lepszy start w dorosłe życie. Badania pokazują związek pomiędzy poziomem wykształcenia a aktywnością zawodową poprawiającą kondycję psychiczną osób z niepełnosprawnościami (Ostrowska, Sikorska i Gąciarz 2001; Zakrzewska-Manteryś, 2007). Zdobycie wykształcenia to jeden z ważnych czynników w życiu młodego człowieka, ale studia to również czas wchodzenia w nowe role, usamodzielniania się, uniezależniania od rodziców (Bełza, Gajdzica i Prysak, 2017, s. 17). Odmienna sytuacja zdrowotna, psychiczna, statusowa powoduje często utrudnienia, które stanowią wyzwanie dla instytucji takich jak uniwersytety.

Uczelnie jako instytucje nie tylko pożytku publicznego, ale przede wszystkim kultury, edukacji i kształtowania światopoglądu uczestników ich przestrzeni

---

¹ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, https://www.pfron.org.pl/fileadmin/files/k/2278_konwencja_o_prawach_osob_niepelnosprawnych.pdf [dostęp: 27.01.2023].

winny być przykładem respektowania praw każdego człowieka. Osoby będące w odmiennej sytuacji życiowej, np. z powodu stanu zdrowia, również mają prawo stać się częścią społeczności akademickiej. Przestrzeganie praw każdego studiumującego powinno być widoczne we wszystkich sferach funkcjonowania. Niestety w przypadku studentów z niepełnosprawnościami lub specjalnymi potrzebami, wynikającymi z innych czynników, kształcenie na poziomie wyższym nie zawsze było możliwe, przyjazne i oczywiste. Ludzie z różnymi niepełnosprawnościami pojawiali się na uniwersytetach, jednak w przeszłości były to nieliczne przypadki osób zdeterminowanych², które musiały udowodniać, że jest to właściwe dla nich miejsce. Zarówno przestrzenie infrastrukturalne, jak i nastawienie wobec ludzi z niepełnosprawnościami nie tworzyły środowiska ułatwiającego im podejmowanie zarówno decyzji o studiowaniu, jak i działań ku temu zmierzających. Dziś nie dziwi obecność osób z niepełnosprawnościami na uczelniach. Można jednak zauważyć, że liczba studentów z niepełnosprawnościami z roku na rok nieznacznie spada. W 2017 roku było ich 23 828, w 2018 roku 22 046, a w 2019 roku 21 240. Obniżenie liczby osób z niepełnosprawnościami podejmujących studia może wynikać z niżu demograficznego i malejącej liczby studentów ogólnie). Uczelnie dostrzegają konieczność zmian, aby tworzyć coraz to lepsze warunki dla osób o zróżnicowanych potrzebach. Można również zaobserwować wzrost świadomości i wiedzy dotyczącej rozwiązań zapewniających lepsze warunki studiowania wszystkim, bez względu na stan fizyczny czy psychiczny.

Wciąż jednak pojawia się pytanie o miejsce studenta ze szczególnymi potrzebami. Czy studiowanie już stało się dla osób z niepełnosprawnościami oczywiste, czy jest czymś, po co łatwo sięgnąć? Czy nadal ten obszar jest obarczony zbyt dużą liczbą utrudnień, wyzwań i przeszkód? W dalszej części artykułu zostaną przedstawione zarówno bariery, utrudniające studiowanie osobom z niepełnosprawnościami, jak również zmiany w podejściu do tej grupy studentów, sprawiające, że ścieżka, która wiedzie do zdobycia wyższego wykształcenia, zaczyna być nie tylko możliwą do przebycia, ale też w pewnych zakresach przyjemną. Aby udowodnić tę tezę, zaprezentowane zostaną dobre praktyki, jakie oferuje Uniwersytet Śląski w Katowicach. Jest to przykład tego, co można zrobić, by ta przestrzeń stała się bardziej dostępną dla osób z różnymi potrzebami.

---

² Dobrym przykładem jest tu Hellen Keller, głuchoniewidoma amerykańska pisarka, działaczka społeczna na rzecz osób z niepełnosprawnościami, która jako pierwsza w historii głuchoniewidoma osoba ukończyła studia na początku XX wieku.

Bariery w studiowaniu osób z niepełnosprawnościami

Mówiąc o dostępności uczelni dla studentów z niepełnosprawnościami, nie sposób nie wyjść od pojęcia bariera, gdyż to właśnie one utrudniają normalizację życia osób ze szczególnymi potrzebami. Istotne jest więc pokonywanie tych barier, ich usuwanie, a w konsekwencji zmiany mentalności i przygotowanie społeczeństwa do stosowania zasady projektowania uniwersalnego – zarówno rozumianego szeroko, jak i dedykowanego edukacji.

Bariera (ang. *barrier*) to przeszkoda lub blokada uniemożliwiająca organizmowi osiągnięcie zamierzonego celu (Reber i Reber 2008, s. 80). Zgodnie z Ustawą o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami oznacza przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm., art. 2).

Bariera to termin używany w wielu dyscyplinach naukowych i posiadający różne klasyfikacje. W pedagogice specjalnej najczęściej rozpatrywany jest w kontekście czynników zewnętrznych (środowiskowych) i czynników wewnętrznych (tkwiących w danej osobie), które ograniczają oraz utrudniają osobom z niepełnosprawnościami niezależne, samodzielne funkcjonowanie (Kupisiewicz, 2003, s. 40).

Wśród barier zewnętrznych możemy wymienić:

- bariery architektoniczne,
- bariery techniczne
- bariery w dostępie do edukacji
- bariery w dostępie do informacji,
- bariery komunikacyjne
- bariery prawno-administracyjne,
- bariery ekonomiczne,
- bariery społeczne (Kupisiewicz, 2003, s. 40).

Bariery wewnętrzne dotyczą ograniczeń funkcjonalnych osoby spowodowanych niepełnosprawnością lub są ich trwałą konsekwencją, a także psychologicznych, takich jak zaniżona samoocena, lęk przed odrzuceniem, obawa przed dyskryminacją, niepewność własnych możliwości, brak motywacji do autorewalidacji, trudności w zaakceptowaniu ograniczeń spowodowanych niepełnosprawnością (Kupisiewicz, 2003, s. 41).

Jedną z barier może być również bariera terytorialna, której doświadczają przede wszystkim mieszkańcy wsi i małych miast. Z powodu lokalizacji mogą być pozbawieni możliwości kształcenia wyższego albo mają do niego utrudniony dostęp. Uczelnie są bowiem najczęściej zlokalizowane w większych miastach (Paszkiwicz, 2007, s. 64). Często ludzie z niepełnosprawnościami wybierają szkołę wyższą, która znajduje się blisko ich miejsca zamieszkania, co wynikać może z sytuacji finansowej, ale nierzadko też z obawy przed całkowicie samodzielną egzystencją. Dzieje się tak nieraz w przypadku osób korzystających wcześniej z parasola ochronnego. Ludzie ci boją się, że nie poradzą sobie, kiedy nie będzie w pobliżu kogoś, kto ich potrzeby zna najlepiej. Koszty życia studenckiego są często wyższe niż wsparcie finansowe, jakie jest im oferowane, a i akademiki nie zawsze w swojej ofercie posiadają pokoje spełniające wymagania osoby z określoną niepełnosprawnością. Dostrzeżenie tych barier przez pracowników uczelni poskutkowało początkiem działań w celu ich pokonania.

Uczelnie w dobie ustawy o dostępności

Historia kształcenia studentów z niepełnosprawnościami nie jest zbyt długa (Szto Bryn-Giercuskiewicz, 2016, s. 102). Uczelnie funkcjonują jednak w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, na którą muszą reagować. Z drugiej strony powszechnie liczy się na to, że będą kreatorami zmian. Ta druga funkcja polega na kształceniu kolejnych pokoleń oraz prowadzeniu i upowszechnianiu badań naukowych. Od jednostek szkolnictwa wyższego oczekuje się również, że dostarczą narzędzi do lepszego zrozumienia złożonej i dynamicznej rzeczywistości i radzenia sobie z jej niestabilnością (Jóźwiak, 2013, s. 297). Będą także przykładem tych idei, które próbują przekazywać zarówno poprzez badania naukowe, jak i dydaktykę.

Na niektórych uczelniach pierwsze działania wychodzące naprzeciw potrzebom osób z niepełnosprawnościami podjęto pod koniec lat 90. ubiegłego wieku. Powoływano osoby pełniące funkcję pełnomocników rektorów ds. osób niepełnosprawnych, tworzono komórki zajmujące się wsparciem studentów z niepełnosprawnościami (wiele z nich nosiło nazwę Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych – BON). Początkowo uczelnie robiły to we własnym zakresie, bez systemowego wsparcia organu opowiadającego za ich funkcjonowanie, czyli Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Nauki. Niektóre z uczelni wspierały się

projektami przygotowywanymi wspólnie z jednostkami zewnętrznymi, np. Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON).

Znaczącą zmianę systemową przyniosła jednak dopiero nowelizacja ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym w 2007 roku, która wprowadziła Dotację na zadania związane z kształceniem i rehabilitacją leczniczą studentów niepełnosprawnych. Ustawa zobowiązała ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego do określenia wysokości otrzymywanej przez poszczególne uczelnie publiczne dotacji od liczby studentów niepełnosprawnych studiujących na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych, przeliczonej według wag dotyczących określonych grup niepełnosprawności (Sztobryn-Giercuszkiewicz, 2016, s. 109). Wskazanej dotacji nie podlegali słuchacze studiów doktoranckich. W ramach dotacji uczelnie mogły podejmować wiele form wsparcia edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami, takich jak m.in.: stypendia specjalne, które były najbezpieczniejszą dla uczelni i najczęściej wykorzystywaną przez studentów formą wsparcia; zatrudnianie asystentów/tłumaczy studentów z niepełnosprawnościami; zakupy sprzętu nietrwałego wpierającego proces edukacji, np. systemów FM, pętli indukcyjnych, dyktafonów, skanerów przenośnych, powiększalników pisma, laptopów itp.; realizacja zajęć z rehabilitantem, organizacja obozów rehabilitacyjnych. Niestety ani zapisy z ustawy z 2007 roku, ani z jej późniejszej nowelizacji w 2012 roku nie pozwalają na wykorzystywanie subwencji na modernizację obiektów uczelnianych pod kątem niwelowania barier architektonicznych. Działania te są podejmowane bądź to ze środków własnych uczelni przeznaczonych na modernizację obiektów, bądź przy wykorzystywaniu różnego rodzaju programów mających na celu zwiększanie szans osób z niepełnosprawnościami w dostępie do korzystania z dóbr, w tym również edukacji na poziomie wyższym. Dużą rolę odegrały tu projekty realizowane ze wsparciem z funduszy unijnych przeznaczone właśnie na taką działalność.

Coraz więcej polskich uczelni zwraca uwagę na zwiększanie dostępności. Mają na to wpływ trzy podstawowe czynniki:

1. Wzrost świadomości i wiedzy na temat tego, jakie rozwiązania są niezbędne do zapewnienia możliwości studiowania osobom z niepełnosprawnościami.
2. Wsparcie finansowe oferowane zarówno ze strony państwa (dotacja celowa), jak również różnego rodzaju instytucji i agend krajowych i europejskich (programy grantowe finansujące działania na rzecz osób z niepełnosprawnościami).

Zmiany prawne. Ustawa o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z dnia 19 lipca 2019 roku, która od 2021 sukcesywnie jest realizowana, otwiera nowy rozdział historii kształcenia na poziomie wyższym. Zgodnie z tą ustawą każdej osobie ze szczególnymi potrzebami, czyli takiej, „która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm.), należy zapewnić dostępność w trzech obszarach: architektonicznym, cyfrowym oraz informacyjno-komunikacyjnym.

W zakresie dostępności architektonicznej należy:

- zapewnić wolne od barier poziomych i pionowych przestrzenie komunikacyjne budynków,
- zainstalować urządzenia lub zastosować środki techniczne i rozwiązania architektoniczne w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
- zapewnić informację na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- zapewnić wstęp do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w art. 2 pkt 11 Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2021, poz. 573 i 1981; Dz.U. 2022, poz. 558, 1700 i 1812),
- zapewnić osobom ze szczególnymi potrzebami możliwość ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób.

W zakresie dostępności cyfrowej wymagania zostały określone w Ustawie z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848).

W ramach dostępności informacyjno-komunikacyjnej należy:

- zapewnić obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 roku o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. 2017, poz. 1824; Dz.U. 2022, poz. 583 i 830), lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,
- zainstalować urządzenia lub inne środki techniczne do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub

urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,

- zamieścić na stronie internetowej danego podmiotu informacje o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania,
- zapewnić, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Kiedy dany podmiot nie jest w stanie zapewnić pełnej dostępności, ustawodawca daje inne rozwiązanie w postaci dostępu alternatywnego. Polega on na zapewnieniu osobie ze szczególnymi potrzebami wsparcia innej osoby lub zapewnieniu wsparcia technicznego osobie ze szczególnymi potrzebami, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii bądź wprowadzeniu takiej organizacji podmiotu publicznego, która umożliwi realizację potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w niezbędnym zakresie dla tych osób. W przypadku braku możliwości zapewnienia osobie ze szczególnymi potrzebami dostępności w zakresie, o którym mowa w art. 6 pkt 2, zastosowanie mają przepisy art. 7 Ustawy z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm., art. 7). Akt prawny wskazuje obszary kluczowe z punktu widzenia zróżnicowanych potrzeb osób studiujących. Mimo że literalne stosowanie zapisów ustawy nie sprawia, że uczelnie stają się nagle dla osób niepełnosprawnych przestrzeniami idealnymi, gdzie w każdej sytuacji respektuje się prawa do niezależnego życia i poszanowania godności, to jednak w znacznym stopniu nadaje ona kierunek zmian, w których uczelnie powinny podążać. Ustawa ta wyzwoliła też pewien ruch dostrzegany obecnie w zakresie zamian w aktach prawnych samych uczelni. W zapisach zaczęto bowiem uwzględniać istnienie zróżnicowane potrzeby osób studiujących, a także pracujących w uczelni w przestrzeniach infrastrukturalnych, dydaktycznych i badawczych.

Zmianom bez wątpienia sprzyja także pojawienie się możliwości pozyskiwania środków finansowych na działania w obszarze dostosowania uczelni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Większość uczelni działających w Polsce zaangażowała się w realizację 200 projektów o łącznej wartości 687,96 mln zł, uzyskując w sumie blisko 667 mln zł dofinansowania. Przekłada się to na wzrost ich dostępności dla osób o szczególnych potrzebach. Jednym z takich programów jest np. konkurs „Uczelnia dostępna”, który ma charakter unikatowy w skali kraju – jako jedyny jest adresowany do uczelni wyższych w celu

zwiększania w sposób kompleksowy ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. W ramach trzech edycji przedsięwzięcia dofinansowanie w wysokości blisko 652 mln zł otrzymało 196 uczelni (według stanu na koniec 2021 roku). Innym konkursem nastawionym na współpracę uczelni z przemysłem w projektowaniu usług i produktów dostępnych dla osób o szczególnych potrzebach jest „Centrum wiedzy o dostępności” z budżetem 15,3 mln (PFRON, <https://dostepnosc.pfron.org.pl/aktualnosc/news/wzrasta-dostepnosc-uczelnii-wyzszych>).

Uniwersytet Śląski – dobre praktyki

Uniwersytet Śląski od lat realizuje ideę zwiększania dostępności dla osób przede wszystkim z niepełnosprawnościami. W ostatnim czasie rozszerzył również swoje działania na wszystkie te osoby, które z jakichś przyczyn nie mogą w pełni korzystać z wszystkiego, co oferuje uczelnia, czyli z możliwości kształcenia i prowadzenia badań, a także uczestnictwa w szeroko rozumianym życiu akademickim. W 2001 roku na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach została powołana funkcja konsultantki ds. studentów niepełnosprawnych, a 2008 swoją działalność rozpoczęło Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych. Zatrudniono w nim dwie osoby świadczące pomoc studentom i doktorantom, a także kandydatom na studia, mającym utrudnienia wynikające z niepełnosprawności. Oprócz wsparcia udzielanego w dotacji celowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pracownicy BON realizowali działania projektowe, m.in. finansowane z PFRON, zwiększające aktywizację osób z niepełnosprawności. Biuro zostało wcielone w powołane w 2010 roku Centrum Obsługi Studentów (COS). W ramach jednostki działa Studencka Strefa Aktywności. Z czasem zaprzestano korzystania z nazwy BON, zgodnie z ideą pełnoprawnego i niedyskryminującego nazewnictwa. Studiująca osoba z niepełnosprawnością jest traktowana tak samo jak osoba bez niepełnosprawności, w związku z tym nie ma oddzielnego działu jak tylko ten, który jest przeznaczony dla wszystkich osób studiujących. Różnica polega na tym, że pracownicy COS wiedzą, w jaki sposób wspierać osoby z różnymi potrzebami i są nastawieni na zróżnicowane potrzeby studentów. Oczywiście nie oznacza to, że Uniwersytet Śląski w Katowicach nie wychodzi naprzeciw osobom z niepełnosprawnościami potrzebującymi dodatkowych form wsparcia. Obecnie wśród podstawowych form wsparcia oferowanych na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach dla studentów ze szczególnymi potrzebami są zarówno te wynikające z ustawy o szkolnictwie

wyższym, jak również te, które zostały wypracowane przez wiele lat codziennej praktyki i są nieustannie udoskonalane. Należą do nich:

- stypendium dla osób z niepełnosprawnościami przyznawane na wniosek studenta na podstawie orzeczenia o niepełnosprawności. Każdy studiujący, który posiada taki dokument może, podobnie jak na innych uczelniach, złożyć wniosek i uzyskać wsparcie finansowe. Wysokość tego świadczenia jest uzależniona od stopnia niepełnosprawności i ustalana w budżecie na dany rok akademicki (w roku akademickim 2022/2023 stypendium specjalne wynosiło dla znacznego stopnia 1000 zł, dla umiarkowanego stopnia 900 zł, dla lekkiego stopnia 800 zł).
- pomoc psychologiczna i psychiatryczna – uczelnia zatrudnia zespół psychologów do dyspozycji osób doświadczających trudności, z którymi nie potrafią sobie samodzielnie poradzić. Usługa ta jest przeznaczona dla wszystkich studiujących bez względu na poziom studiów i jest całkowicie bezpłatna oraz anonimowa. W szczególnych przypadkach psycholog pracujący regularnie z danym studentem może poprosić o konsultację psychiatryczną, także bezpłatną dla osoby studiującej.
- asystent studenta z niepełnosprawnością/tłumacz języka migowego – studenci wymagający wsparcia podczas zajęć z powodu trudności wynikających z niepełnosprawności mogą liczyć na asystenta. Pomaga on im na uczelni podczas zajęć dydaktycznych i poza nimi w czynnościach, z którymi student sobie nie radzi, np. robiąc notatki, załatwiając sprawy w dziekanacie, w bibliotece i innych miejscach ważnych z punktu widzenia organizacji procesu kształcenia. Może także świadczyć usługę w postaci pomocy w dotarciu na uczelnię, gdyż niektóre osoby byłyby wykluczone z możliwości studiowania właśnie z tego powodu. Osoby z niepełnosprawnością słuchową mogą liczyć na pomoc tłumacza języka migowego. Zarówno ta usługa, jak i asystentura jest dla tych osób bezpłatna.
- digitalizacja materiałów – osoby, które z różnych przyczyn nie są w stanie korzystać z tradycyjnych książek, mogą wnioskować o zdigitalizowanie wskazanych materiałów. Usługę taką wykonuje Biblioteka na wniosek studenta zaopiniowany przez Centrum Obsługi Studentów w ramach indywidualnego dostosowania studiów.
- sprzęt specjalistyczny – osoby z niepełnosprawnościami mają możliwość bezpłatnego wypożyczenia sprzętu specjalistycznego wspierającego kształcenie, takiego jak np. notebooki, dyktafony, systemy FM, lupy elektroniczne, zestawy książki mówionej, specjalistyczne klawiatury.

Mogą także korzystać z wielu sprzętów, które są wprowadzane jako rozwiązania systemowe dla wszystkich: systemy bluetooth wzmacniania słyszenia (każdy wydział ma co najmniej jedną salę wykładową z takim systemem), mobilne pętle indukcyjne, windy, podjazdy, platformy, ubrajlowienie całej przestrzeni uczelni (sale, gabinety, sekretariaty, toalety), mobilna aplikacja pomagająca w najistotniejszych sprawach z opcją *panic button* umożliwiającą wezwanie wsparcia w sytuacji kryzysowej, mapa uczelni, system do hybrydowej edukacji (na każdym wydziale działają sale wyposażone w specjalistyczny sprzęt do hybrydowej edukacji).

- *Buddy Support* – to program, który wspiera budowanie studenckiej sieci wsparcia. BUDDY to ambasador dostępności, student/studentka wspierający/wspierająca inne osoby studiujące w zakresie:
  - poradnictwa i informacji w sprawach związanych ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w szczególności zdrowia psychicznego,
  - możliwości uzyskania pomocy (indywidualnych dostosowań) w toku studiów,
  - rozwiązywania konkretnych zgłaszanych problemów,
  - odnajdywania swojej drogi na studiach, w tym własnego miejsca na Uniwersytecie, w którym dana osoba będzie czuła się dobrze,
  - pomocy prawnej lub administracyjnej, np. w sporządzaniu oraz dostarczaniu dokumentów związanych z tokiem studiów,
  - poszukiwania wśród studentów asystenta osoby z niepełnosprawnością (Uniwersytet Śląski, 2021a).
- pokoje wyciszeń – przeznaczone dla osób studiujących z trudnościami w zapanowaniu nad pobudzeniem, problemami natury psychicznej czy fobiami społecznymi. Pokoje wyposażone w sprzęt do zdalnej edukacji dają możliwość uczestniczenia w zajęciach studentowi, który z różnych przyczyn w danej chwili nie jest w stanie przebywać razem z grupą w sali.
- koordynatorzy dostępności (merytoryczni i administracyjni) – na każdym wydziale są powołane dwie osoby pełniące funkcję koordynatorów dostępności. Koordynator merytoryczny to najczęściej pracownik badawczo-dydaktyczny, który ma za zadanie pomagać osobom ze szczególnymi potrzebami w procesie wsparcia systemowego. Do niego w pierwszej kolejności zwraca się osoba z trudnościami i to on udziela szczegółowych informacji dotyczących tego, na jakie wsparcie student/studentka może liczyć i w jaki sposób o to wsparcie wnioskować. Uczestniczy także w rozmowie ustalającej warunki indywidualnego dostosowania studiów.

Koordynator administracyjny jest natomiast zatrudniony w pionie administracji i pełni funkcję wspierającą dla koordynatora merytorycznego, szczególnie w kwestiach formalnych (dokumentacja, korespondencja asystencka itd.). Obecność koordynatorów na każdym wydziale ułatwia osobom ze szczególnymi potrzebami sięganie po wsparcie, gdyż wydziały Uniwersytetu Śląskiego mieszczą się nie tylko w Katowicach, ale także w Sosnowcu, Chorzowie, a nawet oddalonym o 90 km Cieszynie.

- indywidualne dostosowanie studiów (IDS) dotyczy form wsparcia z zakresu:
  - 1) zajęć dydaktycznych, polegających w szczególności na:
    - a) włączeniu osób trzecich (np. asystenta studenta niepełnosprawnego – dydaktycznego, tyflodydaktycznego, surdodydaktycznego, transportowego, tłumacza języka migowego),
    - b) korzystaniu z dodatkowych urządzeń kompensujących (np. komputera, linijki brajlowskiej, systemu FM),
    - c) możliwości nagrywania przez studenta (np. dyktafonem, kamerą wideo) wszystkich rodzajów wykładów,
    - d) wykorzystywaniu środków dydaktycznych umożliwiających odbiór informacji różnymi kanałami w zależności od potrzeb zgłaszanych przez studentów (np. prezentacji multimedialnych, wykresów, map, ilustracji, zdjęć, nagrań),
    - e) możliwości otrzymywania od wykładowców materiałów dydaktycznych w przystępnej formie (np. elektronicznej, z zastosowaniem powiększonej czcionki),
    - f) udostępnianiu studentowi materiałów do zajęć odpowiednio wcześniej przed ich rozpoczęciem (np. konspektu w formie elektronicznej lub papierowej, głównych tez, bibliografii, prezentacji multimedialnej),
    - g) zamianie miejsc, w których odbywają się zajęcia, na dostępne architektonicznie,
    - h) umożliwieniu modyfikacji planu zajęć i/lub zmiany grupy,
    - i) zwiększeniu limitu nieobecności wraz z możliwością nadrobienia zaległości na zasadach ustalonych z osobami prowadzącymi zajęcia,
    - j) wydłużeniu czasu na przygotowanie prac zaliczeniowych, szczególnie obszernych prac pisemnych, a także, w razie konieczności, umożliwieniu dzielenia ich na mniejsze części,

- k) zamianie referatów i prezentacji oraz aktywności werbalnej podczas zajęć na pisemną formę zaliczenia (np. test, esej),
  - l) umożliwieniu zaliczania materiału w trybie indywidualnym w przypadku, gdy sytuacja zdrowotna uniemożliwia studentowi regularne uczestnictwo w zajęciach,
  - m) modyfikacji harmonogramu zajęć minimalizującej nieobecności związane z planowanym leczeniem,
  - n) umożliwieniu organizacji indywidualnych konsultacji, jeżeli niepełnosprawność szczególnie uniemożliwia studentowi uczestnictwo w zajęciach dydaktycznych w standardowym trybie,
- 2) zaliczeń i egzaminów, polegających w szczególności na:
- a) wydłużeniu czasu ich trwania,
  - b) udziale tłumacza języka migowego,
  - c) umożliwieniu zdawania egzaminów pisemnych przy komputerze ze specjalistycznym oprogramowaniem,
  - d) otrzymywaniu arkuszy egzaminacyjnych z powiększoną czcionką,
  - e) możliwości otrzymywania pytań w formie pisemnej podczas egzaminów ustnych,
  - f) zmianie formy zaliczenia/egzaminu z ustnej na pisemną lub z pisemnej na ustną,
  - g) umożliwieniu robienia krótkich przerw podczas zdawania egzaminów pisemnych,
  - h) rozłożeniu sesji egzaminacyjnej w czasie,
  - i) umożliwieniu zdawania w częściach egzaminów z obszernego materiału,
  - j) zmianie miejsca i czasu zdawania egzaminów w związku ze stanem zdrowia studenta,
  - k) przedłużeniu terminu zaliczenia semestru poza terminy określone w § 24 ust. 5 regulaminu studiów na uczelni, przy zachowaniu obowiązku uczestnictwa w zajęciach kolejnego semestru od ich rozpoczęcia,
- 3) materiałów edukacyjnych, polegających w szczególności na:
- a) zastosowaniu formy elektronicznej,
  - b) powiększeniu czcionki,
  - c) konwersji na język brajla,

- 4) przewiezieniu ich z domu studenta na uczelnię i z powrotem oraz między budynkami uczelni (Uniwersytet Śląski, 2021b).

Pojawienie się nowych programów finansowania pozwoliło na pozyskanie znaczących środków, dzięki którym dotychczasowe działania Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach zostały wzmocnione, a zakres prac wprowadzonych w projektach takich jak DUO – Uniwersytet Śląski uczelnią dostępną, uniwersalną i otwartą oraz UniwersUS przyczyniają się zakrojonych na szeroką skalę zmian.

W ramach projektu DUO przygotowana została polityka dostępności Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, która określa kierunki działań we wszystkich obszarach jego funkcjonowania oraz wyznacza cele zarówno krótko, jak i długoterminowe. Mają one służyć zwiększeniu dostępności uczelni dla osób będących uczestnikami przestrzeni akademickiej zarówno formalnie (pracownicy, osoby studiujące, kształcące się w szkołach doktorskich), jak i nieformalnie (uczestników wydarzeń odbywających się w przestrzeniach Uniwersytetu, również zewnętrznych).

Jednym z pierwszych działań było zatrudnienie koordynatora ds. dostępności, który przeprowadził audyt wszystkich budynków uczelni i przygotował deklarację dostępności. Koordynator czuwa nad każdym obszarem funkcjonowania uczelni, aby przestrzegano zasady równych szans i włącza się aktywnie w działania zwiększające dostępność. W ramach prac jednego z zespołów pracujących w projekcie DUO została na potrzeby szkolnictwa wyższego opracowana definicja osoby studiującej ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, nawiązująca w swej istocie do ustawy o zapewnieniu dostępności. Definicja ta mówi, iż szczególne potrzeby edukacyjne są to wszelkie potrzeby wynikające z innej (odmiennej sytuacji) życiowej danej osoby studiującej/kształcącej się (zdrowotnej, poznawczej, finansowej, komunikacyjnej, odmienności rasowej, religijnej itp.), które w jakikolwiek sposób utrudniają osiągnięcie efektów uczenia się w sposób tradycyjny, bez dodatkowego dostosowania i ewentualnej modyfikacji bądź to formy zajęć, bądź sposobu weryfikacji efektów uczenia się, czy dostosowania przestrzeni edukacyjnej (infrastruktury, środków dydaktycznych) (Zespół nr 7, 2022).

O ile działania podejmowane w zakresie projektu DUO obejmują szeroko zakrojone prace zwiększające dostępność, m.in. infrastrukturalną, cyfrową, komunikacyjną, o tyle działania podejmowane w projekcie UniwersUS polegają na próbie zmiany mentalności akademików w podejściu do projektowania procesu dydaktycznego. Wykorzystanie tu koncepcji wspólnoty uczącej się (zespoły

uczą się wspólnie od siebie pod okiem liderów projektowania uniwersalnego w edukacji) jest właśnie po to, aby każda osoba studiująca, która zjawi się na zajęciach, mogła czerpać z nich w pełni na miarę swoich możliwości, przy uwzględnieniu wiedzy dotyczącej różnych stylów uczenia się i różnych potrzeb.

Podsumowanie

Kiedy spojrzymy na system kształcenia wyższego z perspektywy chociażby ostatnich 20 lat, to nasuwa się wniosek, iż miejsce osoby z niepełnosprawnością w przestrzeni uczelni zmienia się – wędruje z peryferii w stronę centrum. Dynamiczne zmiany społeczne przekładają się również na konieczność nadążania za nimi przez uniwersytety, które nie mogą być skostniałymi, obojętnymi na ludzi strukturami. Od uniwersytetów oczekuje się, aby nie tylko nadążały za zmianami, ale także je kreowały. To one są bowiem miejscem powstawania nowych idei, testowania rozwiązań i udowadniania ich skuteczności. Zaprezentowane w artykule przykładowe rozwiązania wypracowane na rzecz osób o zróżnicowanych potrzebach przez ostatnie lata dowodzą, że Uniwersytet Śląski w Katowicach spełnia swoje funkcje i społeczne oczekiwania. Nie można oczywiście jednoznacznie zamknąć rozważań w stwierdzeniu, że osiągnięto tu stan idealny. Warto jednak podkreślić, że na uczelni dokonuje się rewolucja mentalna, która w przyszłości zaowocuje stwierdzeniem – Uniwersytet dla wszystkich.

Bibliografia

- Bełza, M., Gajdzica, Z. i Prysak, D. (2017). *Nielatwe drogi wchodzenia w dorosłość przez osoby z niepełnosprawnością*. Cieszyn: Wydawnictwo ARKA.
- Jóźwiak, J. (2013). Społeczna odpowiedzialność uczelni. W: J. Woźnicki (red.), *Misja i służebność uniwersytetu w XXI wieku* (s. 297–302). Warszawa: Instytut Społeczeństwa Wiedzy, Fundacja Rektorów Polskich.
- Kupisiewicz, M. (2013). *Słownik pedagogiki specjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ostrowska, A., Sikorska, J. i Gąciarz, B. (2001). *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. *Wzrasta dostępność polskich uczelni*, <https://dostepnosc.pfron.org.pl/aktualnosc/news/wzrasta-dostepnosc-uczelni-wyzszych> [dostęp: 15.01.2023].

- Paszkwicz, L.B. (2007). Sytuacja edukacyjna osób niepełnosprawnych w Polsce i Unii Europejskiej. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 2, 59–70.
- Reber, A.S. i Reber, E.S. (2008). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Sztobryn-Giercuszkiewicz, J. (2016). *Alter idem* – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa wyższego. W: E. Zakrzewska-Manterys i J. Niedbalski (red), *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji* (s. 99–145). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-074-0.05.
- Uniwersytet Śląski w Katowicach (2021a). *Program Student Buddy Support*, <https://us.edu.pl/student/wsparcie-i-fundusze/dostosowanie-do-specjalnych-potrzeb/program-student-buddy-support/> [dostęp: 31.01.2023].
- Uniwersytet Śląski w Katowicach (2021b). *Student*, <https://us.edu.pl/student> [dostęp: 21.01.2023].
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm.).
- Zakrzewska-Manterys, E. (2007). Wykształcenie a sytuacja zawodowa osób niepełnosprawnych. W: E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni. Rodzina, edukacja, praca* (s. 57–66). Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Zespół nr 7. (2022). *Student z niepełnosprawnością. Poradnik dla pracowników Uniwersytetu Śląskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.